

गूढरम्य 'देवीहसोळ'

अमोल पाध्ये

मध्यंतरी काही दूरचित्र वाहिन्यांवरून तसेच वृत्तपत्रांतून '२०१२ साली पृथ्वी नष्ट होणार' अशा स्वरूपाच्या बातम्या झळकल्या होत्या; असे भाकित ज्या लोकांनी केले त्या लोकांनी एका गूढ मानव वंशाच्या कॅलेंडरसदृश्य दर्शिकेचा आधार घेतला. त्या दर्शिकेला 'माया कॅलेंडर' म्हणतात. मध्य व दक्षिण अमेरिकेत सातेक हजार वर्षांपूर्वी टॉलटेक, अँझटेक व माया या तीन संस्कृती नांदत होत्या. या जमातींमध्ये 'माया' लोक अधिक प्रगल्भ, प्रगत आणि खगोल गणितात पारंगत होती. दक्षिण अमेरिकेतील होंडुरास नावाच्या देशात माया संस्कृतीचे अवशेष आढळून येतात. माया लोकांकडे कालगणनेची अचूक पद्धती होती. पृथ्वी आणि शुक्र या दोन ग्रहांच्या परिभ्रमण कालांचा अचूक मेळ साधून माया लोकांनी जवळपास सहा कोटी चाळीस लाख वर्षांचे अचूक गणित ठेवले आहे. कोणतीही साधने नसताना त्यांनी सौर वर्ष ३६५.२४०० दिवसांचे असते, याची नोंद केलेली आहे. मात्र माया लोक तीसपैवजी वीस दिवसांचे तेरा महिने गृहित धरून कालगणना करीत. या सर्वांची नोंद विविध ठिकाणी मोठ्या शिळांवर खोदून ठेवलेली आढळते. अशीच परिस्थिती दक्षिण अमेरिकेतल्याच पेरू व बोलिव्हिया देशांच्या सीमेवर असलेल्या 'नाझका' पठारावरही आहे. येथे निवास करणाऱ्या 'इन्का' जमातीच्या लोकांनी ३७ मैल लांब व २ मैल रुंद अशा फरसबंदीची रचना खडकात खोदून काढलेली आहे. एवढेच नाही तर विविध आकाराच्या धावपट्ट्यांसारखी रचना, अँडीज पर्वतावरील महाकाय त्रिशूळाची रचना, अजस्र फुलासदृश्य रचना आदी इन्का जमातीच्या लोकांनी खडकात कोरलेल्या आहेत. 'इन्का' साम्राज्याच्या सर्व खुणा युनेस्कोने, जागतिक वारसा घोषित केलेल्या आहेत. त्या बघायला लक्षावधी लोक पेरू, होंडुरास आदी देशात

देवीहसोळ गावाचे मूळ नाव हसोळ. कर्नाटकातल्या अंकोला गावातली श्रीआर्यादुर्गा भक्ताला पावून इथपर्यंत येऊन राहिली, म्हणून गावाचे नाव 'देवीहसोळ' पडले. मुचकुंदी ऋषींचा वारसा असलेल्या मुचकुंदी नदीच्या किनारी बसलेले हे गाव असून भालावली व भू या दोन मोठ्या गावांच्या मधोमध एका विस्तीर्ण पठारावर आहे. याच पठारावर, माया कॅलेंडरशी साम्य दाखवणारे सर्पयंत्र, गूढ ग्रहमाला, प्राणी, पक्षी, अजस्र विहीर आणि पुरातन चित्रलिपीतील शिलालेख अस्तित्वात आहेत.

जात असतात. पाच-सात हजार वर्षांपूर्वी कोणतेही प्रगत तंत्रज्ञान किंवा अभियांत्रिकी उपकरणे उपलब्ध नसताना, इतक्या मोठ्या आकृत्या, इतकी अचूक कालगणनेची पद्धत व विकसित केलेले ज्ञान हा एक अगम्य व गूढ विषयच आहे. आजही अनेक शास्त्रज्ञ व विद्यापीठे यांचा अभ्यास करून नवनवीन निष्कर्षापर्यंत पोहोचत आहेत. इन्का व माया लोक इतकंच करून थांबले नाहीत, तर त्या काळी असलेल्या विविध प्राण्यांचाही त्यांनी योग्य वापर करून त्यांचा गूढ कालगणनेसाठी उपयोग करून घेतला आहे. हे सर्व विषय करण्यामागे एकच उद्देश आहे. तो म्हणजे अगदी अशीच गूढ शिल्पे व खडकातल्या आकृती आपल्या महाराष्ट्रात आहेत. ज्या अगदीच उपेक्षित व नष्ट होण्याच्या मार्गावर आहेत.

कोकणातील रत्नागिरी तालुक्यातील गावडेवाडी, कसोप, गावखडी तसेच राजापूर तालुक्यातल्या देवीहसोळ गावात माया कॅलेंडर व माया इन्का काळातल्या मानवी चेहऱ्यांची शिल्पे तसेच सर्प आदी प्राण्यांची अगदी तशीच साधर्म्य दाखवणारी रेखाटने उपलब्ध आहेत. यापैकी उल्लेखनीय म्हणजे गावडेवाडी आणि देवीहसोळ. निवळी फाट्याजवळ असलेल्या गावडेवाडीत विविध मानवी चेहरे आणि तत्सम आकृत्या असलेली शिल्पे पठारावरील जांभ्या दगडात कोरलेली आहेत. हे मानवी चेहरे जगातील विविध मानव वंशांप्रमाणे कोरलेले असून इतक्या पुरातन काळी हे ज्ञान कसे मिळाले असावे, हे गूढ आहे. खाणकाम व उपेक्षेमुळे ती जवळ जवळ नष्ट होत आलेली आहेत; परंतु राजापूर तालुक्यातल्या राजापूरपासून १८ कि.मी.वर असलेल्या देवीहसोळ गावी काही खुणा उत्तम रितीने टिकलेल्या आहेत. योग्य निगा राखल्यास बराच काळ टिकू शकतात.

देवीहसोळ गावाचे मूळ नाव हसोळ. कर्नाटकातल्या अंकोला गावातली श्रीआर्यादुर्गा भक्ताला पावून इथपर्यंत येऊन राहिली, म्हणून गावाचे नाव 'देवीहसोळ' पडले. मुचकुंदी ऋषींचा वारसा असलेल्या

मुचकुंदी नदीच्या किनारी बसलेले हे गाव असून भालावली व भू या दोन मोठ्या गावांच्या मधोमध एका विस्तीर्ण पठारावर आहे. याच पठारावर माया कॅलेंडरशी साम्य दाखवणारे सर्पयंत्र, गूढ ग्रहमाला, प्राणी, पक्षी, अजस्र विहीर आणि पुरातन चित्रलिपीतील शिलालेख अस्तित्वात आहेत.

यातील महत्त्वाचे घटक म्हणजे सर्पयंत्र आणि विहीर. हे सर्पयंत्र २० बाय २० फूट आहे. यंत्राचे शिल्पकाम अत्यंत रेखीव व प्रमाणबद्ध आहे. विशेषतः आजूबाजूला लाल जांभा दगड असताना सर्पयंत्राचा रंग काळसर तपकिरी आहे. हे शिल्पकाम हत्यारांनी खोदून काढण्यापेक्षा साचा ठेवून एम्बॉस केल्यासारखं वाटते. मुळात जांभा दगड अतिशय ठिसूळ. त्यात असं काम तडा न जाता, न तुटता हजारो वर्षे टिकतं, हे गूढ विशेष मानावे लागेल. या सर्पयंत्रात मुख्य चार चौकोन आहेत. बाजूने एका अजगरासारख्या सापाने कलात्मक पद्धतीने विळखा घातलेला आहे. या चार चौकोनात प्रत्येकी १२ चौकोन असून त्यातही वेगवेगळ्या सर्पाकृती आहेत. सर्व अगदी सुस्पष्ट आहे. मधोमध एक वीत व्यासाचे छिद्र असून त्यावर वरवटा ठेवून बंद केलेले आहे. या सर्पयंत्राची दिशा पूर्व-पश्चिम असून मधून एक साप पूर्वेकडून पश्चिमेकडे जात यंत्राची विभागणी करतो. यंत्राच्या उत्तरेला माळरान आणि दक्षिणेला देवी मंदिर आणि अतिप्राचीन स्मशान आहे. धो धो पावसातही यंत्रावर फार क्वचित परिणाम होतो. पावसाळ्यात संपूर्ण माळावर गवत उगवतं; पण यंत्रावर उगवत नाही. इतके आखीव, रेखीव व सुबक यंत्र आणि भोवताली असलेले मंदिर व इतर बांधकाम अगदी साधे आहे. याचाच अर्थ मंदिराच्या

कारागिरांनी हे शिल्प बनवलेले नाही. एक शास्त्रीय पद्धत आहे. ज्यामुळे अशा गोष्टींचे सामान्य आयुष्य मोजता येते. त्याला कार्बन १४ पद्धत म्हणतात. कार्बन १४ पद्धतीने कालमापन केले; तर हे शिल्प किमान ४ ते ५ हजार वर्षांपूर्वीचे असावे, असे दिसून येईल. त्यामुळेच गूढ वाढत जाते. सदर यंत्राचे जवळ एक पक्षी, एक हत्ती व काही वेगळ्या प्रकारचे प्राणीही कोरलेले आहेत. हे प्राणी पृथ्वीतलावरचे वाटत नाहीत. तसेच एका बाजूला ग्रहमालाही खोदलेली आहे. या ग्रहमालेला स्थानिक लोक 'अब्दागिरी' समजतात. मात्र लक्षपूर्वक पाहिले असता, आपल्या ग्रहमालेशी साम्य दाखविणारे रेखाटन दिसून येते. या सर्पयंत्राचे आणखी एक वैशिष्ट्य म्हणजे दिवसाच्या वेगवेगळ्या प्रहरात त्यात रंगबदल दिसून येतो. सर्पयंत्रावर होकायंत्र दिशाहिन होते. मोबाईलची रेंज सर्पयंत्राबाहेर कमी तर आतमध्ये पूर्ण येते. सर्पयंत्राच्या मधोमध असलेल्या छिद्रातून किरणोत्सार होत असल्याची किंवा त्यातून विद्युत चुंबकीय लहरी निघत असल्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

सर्पयंत्राच्या थोडं पुढे गेल्यावर उजवीकडे उतारावर एक अतिप्राचीन विहीर आहे. विहीरीचे खोदकामही जांभ्या दगडातले आहे. विहीरीला २५ पायऱ्या आहेत. ढोबळमानाने तिचा आकार शिवपिंडीसारखा आहे. दिशा मात्र दक्षिणोत्तर आहे. पावसाळा वगळता तिच्यात केवळ दीड फूट पाणी असते. ही पातळी कायम असते. ती कधीच आटत नाही. विहीरीचे पाणी गोड आहे व देवी मंदिरासाठी वापरले जाते. या विहीरीचे वैशिष्ट्य म्हणजे तब्बल २५ फूट खोल खोदलेल्या या विहीरीचा डेब्रीस,

दिगारा आजूबाजूला अगदी दोन-तीन कि.मी. परिसरातही दिसत नाही. विहीरीचा मध्य भाग जवळपास दहा टनाचा असून त्याला कुठलाही आधार देणारा खांब नाही. विहीरीचा मुख्य भाग जसाचातसा कापून काढलेला असून तो आसपास कुठेही दिसत नाही. विहीरीत खाली उतरून बघितले असता कुठेही कोन व अंश न चुकलेला चौकोन दिसतो. पायऱ्यांची रचनाही वेगळी आहे. वरच्या बाजूला मोठ्या असलेल्या पायऱ्या तळापर्यंत जाता जाता लहान होत जातात. आणखी एक विशेष बाब म्हणजे विहीरीत खोदून काढलेले त्रिशूळ, ज्यांनी ही विहीर बनवली त्यांचीच ही खूण असण्याची दाट शक्यता आहे. स्थानिक लोक तिला पांडवकालीन मानतात. याबाबत अधिक संशोधनाची गरज आहे. या विहीरीत झऱ्याचे पाणी अव्याहतपणे वाहत असते. तरीही तिची पातळी वाढत नाही किंवा कमीही होत नाही.

या विहीरीच्या सरळ रेषेत सर्पयंत्राच्या दक्षिणेला पाच-सातशे वर्षांपूर्वीचे स्मशान आहे. हे स्मशानही गूढच आहे. स्मशानातील थडगी त्यांची रचना आणि दिशा बघता त्यांचे काही वेगळे प्रयोजन असू शकते. कुठल्याही थडग्यावर मृतकाचे नाव नाही वा इतरही उल्लेख नाही. गावातील लोकांचे पूर्वज असल्याचे ज्ञात नाही. मग हे स्मशान नक्की स्मशानच आहे की वेगळे काही, हा प्रश्न अनुत्तरित आहे.

आता ज्या आर्यादुर्गा देवीमुळे गावाला देवीहसोळ नाव पडले तिच्याविषयी जाणून घेऊ. श्रीआर्यादुर्गेचे मूळ स्थान कारवार जिल्ह्यातील अंकोला येथे आहे. फार वर्षांपूर्वी हसोळ गावातले पळसुले देसाई नित्यनेमाने अंकोल्यास पायी दर्शनाला जात.

कठीण प्रवास आणि वयोमानपरत्वे जाणे कठीण झाले. त्यामुळे अखेरचे वेळी त्यांनी देवीस मनोमन प्रार्थना केली. देवीने त्यांना दृष्टांत दिला व सांगितले की, यापुढे तुला येथे येण्याची जरूरी नाही. मीच तुझ्यासोबत येते. मात्र मागे वळून पाहायचे नाही. मजल-दरमजल करीत देसाई गावापर्यंत आले. माळावर येताच देवीच्या पेंजणाचा आवाज थांबला व हर्षोल्लासाने पळसुलेनी मागे पाहिले असता आर्यादुर्गेने त्यांना दर्शन दिले व अंतर्धान पावली. तिथेच कातळावर तिच्या पाऊलखुणा उमटल्या. कालांतराने त्याचेवर देऊळ उभारले गेले व नित्यनेमाने गावकरी आजतागायत पूजाअर्चा करत आहेत.

दरवर्षी मार्गशीर्ष वद्य अष्टमीला जवळच्या भालावली गावातील आर्यादुर्गेची बहीण श्रीनवदुर्गा वाजतगाजत तिला भेटायला देवीहसोळला येते. रात्री तिचा गावातला प्रवेश सर्पयंत्रावर होतो. तिथे असलेल्या छिद्रातून पुजारी हात घालून फुरसं (एक विषारी साप) काढतो व देवीवर ओवाळून पुन्हा आतमध्ये सोडतो. या दिवशी हा विषारी साप दंश करत नाही. गूढरित्या गेल्या दहा वर्षांपासून साप मिळत नाही. मात्र जत्रेचं हे एक मुख्य आकर्षण असते. त्यानंतर नवदुर्गा, आर्यादुर्गेला भेटायला देवळात जाते व रात्रभर मुक्काम ठेवून दुसऱ्या दिवशी परतते.

आता पुन्हा महत्त्वाच्या विषयाकडे वळूया. या सर्व गोष्टी ऐकून देवीहसोळविषयीचे गूढ वाढतच जाते. ज्या माळावर आजही कुणी राहात नाही किंवा राहिल्याच्या खुणाही नाहीत. त्या ठिकाणी सर्पयंत्र, विहीर आदींचे प्रयोजन काय? सर्पयंत्रातून विद्युत चुंबकीय लहरी किंवा किरणोत्सार बाहेर पडतो काय? आजूबाजूला लाल दगडात काळे सर्पयंत्र कसे? सर्पयंत्र पश्चिमेकडे दिशादर्शन करून नक्की काय दाखवतंय? माया व इन्का संस्कृतीचे अवशेषही खंडाच्या पश्चिमेकडे आणि समुद्रापासून दहा ते पंधरा कि.मी.च्या आसपास आहेत. असंच साम्य देवीहसोळच्या सर्पयंत्र

व इतर आकृत्यांशी कसं? येथूनच थोडं पुढे चालत गेले असता, गावाकडे उतरताना वेगवेगळ्या प्राण्यांच्या आकृत्या कातळावर कोरलेल्या आहेत. गावकऱ्यांकडे याबाबत माहिती नाही किंवा तत्संबंधी कुठलीही गावरहाटही नाही. मग या सर्वांचे प्रयोजन काय? सर्पयंत्राविषयी गावकऱ्यांचे अनुभवही गूढ आहेत. मध्यंतरीच्या काळात पुण्यातील काही संस्था संशोधन करून गेल्या; पण पुढे काय झाले, ते अज्ञात आहे. आधीच गूढ आणि अज्ञान, त्यामुळे या सर्वांचे संरक्षण होत नाही. योग्य प्रकारे निगा राखली जात नाही. पुरातत्व खात्याने व संबंधित संस्थांनी यावर अधिक संशोधन करणे गरजेचे आहे. जवळपास फलक लावून, जुजबी माहिती देऊन, संगोपनाचे निर्देश दिले पाहिजेत. अशा वस्तू इतर ठिकाणी जागतिक वारसा होतात; पण महाराष्ट्रात महाउपेक्षित होतात व नष्ट होतात. हे आता थांबवायला हवं. यावर अधिक संशोधन झालं तर खगोलीय दृष्टीने तसेच मानव उत्क्रांतीबद्दल काहीतरी नवे निष्पन्न होईल. ही सर्व रेखाटने आजतागायत निर्जन असलेल्या ठिकाणीच नक्कीच कुठल्या तरी प्रयोजनाचेच तयार केलेली आहेत; पण योग्य देखभालीविनाही गूढच राहातील व कालौघात नष्ट होतील.

हास्ययोग

हास्य ज्याच्या घरी
आरोग्य तेथे वास करी ।

याप्रमाणे हास्याचे महत्त्व आहे. आजच्या धकाधकीच्या जीवनात हसू हरवल्यासारखं झालं आहे. त्यासाठी मुद्दाम या भागाचा समावेश करण्यात आला आहे.

हास्यामागचे शास्त्र

- १) हास्य चेहऱ्याला सुंदरता देते तसेच, हास्यामुळे शरीराच्या मुख्य अवयवाला म्हणजेच चेहऱ्याला व्यायाम मिळतो.
- २) हास्यामुळे चेहऱ्याशी निगडित स्नायूंना व्यायाम मिळून, रक्ताभिसरण होण्यास मदत होते.
- ३) 'हास्ययोग' करताना टाळ्या वाजवल्या जातात. त्यामुळे हाताच्या बोटांवर असलेले अक्युपेशरचे पॉईंट प्रेस होतात व त्यामुळे हाताचा व्यायाम होऊन, हाताकडे रक्तपुरवठा होतो.

हास्ययोगाचे उपयोग

- १) हसल्यामुळे चेहरा आनंदी, प्रसन्न, ताजातवाना तसेच प्रफुल्लित व टवटवीत होतो.
 - २) चेहरा आनंदी झाल्यामुळे मनही प्रसन्न होते व त्यामुळे संपूर्ण दिवस प्रसन्न व उत्साही राहतो.
 - ३) मन प्रसन्न व आनंदी झाल्यामुळे कामाचा थकवा व अभ्यासाचा ताणतणाव दूर होतो.
 - ४) शरीर आनंदी असल्यामुळे स्मरणशक्तीला चालना मिळते.
 - ५) स्मरणशक्ती वाढल्यामुळे अभ्यास वाढतो व त्यामुळे प्रगती होते.
 - ६) अभ्यासाच्या प्रगतीमुळे संपूर्ण व्यक्तिमत्त्व विकसित होते. व्यक्तीतील आत्मविश्वास वाढून जीवनात यशस्वी होण्यास मदत होते.
- हास्याची घोषवाक्ये**
- १) एक दोन तीन चार, दिन में हसो बार बार
 - २) चार पाँच छः सात, हसके करो सबसे बात